

Her Şeyden Önce Güvenli Ortam

Neden Siyasi Çözüm Olmadıkça Suriye'deki Seçimler Gayrimeşru Sayılacaktır?

Ocak 2021

SACD
Syrian Association for
CITIZENS' DIGNITY

Giriş

Suriye Vatandaşlık Onuru Derneği (SACD), Suriye'nin geleceği için bulunacak siyasi çözümler için güvenli bir ortamın asli bir mihenk taşı teşkil ettiği konusunda ısrar etmektedir. Güvenli bir ortam; gelecekteki bir anayasa hakkında yapılacak halk referandumunun yanı sıra, adil, meşru ve kapsayıcı seçimler için vazgeçilmez bir ön şarttır. Bu vizyon, gerçekleştirilmekten çok uzak olsa da Cenevre Bildirisi¹ de dâhil olmak üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (UNSC) 2254² sayılı Kararında ve destekleyici belgelerde açıkça yansıtılmaktadır.

Suriye halkı, barışçıl gösterilerine onur, özgürlük ve haklardan oluşan net hedeflerle 2011 yılında başlamıştır. Oy kullanma hakkı ve seçime aday olma hakkı, Suriyelilerin kazanmak istedikleri ancak uğruna büyük mücadeleler verdikleri gerçek vatandaşlığın temel dayanağını teşkil etmektedir. Bu haklar, temel insan haklarına ve vatandaş haklarına saygı duyan müstakbel bir ülkenin temelini oluşturur.

Bu makalede, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin (ülke içinde yerlerinden edilmiş kişiler (ÜİYEK), mülteciler ve diaspora da dâhil olmak üzere) devlet başkanlığı seçimi de dâhil ülkelerindeki gelecek seçimler hakkındaki görüşleri tartışılmaktadır. Açıkçası bu makale, Suriye rejimi tarafından 2021 yılında yapılacağı ilan edilen seçimler hakkında **değildir**. Nitekim, Suriyeliler bu seçimi Beşşar Esad'ın diktatörlük yönetimini güçlendirecek gayrimeşru bir etkinlik olarak algılamaktadırlar. BM Özel Temsilcisi Geir Pedersen, yakın zamanda yalnızca seçimlerin düzenlenmesinden önce yeni bir anayasanın yürürlüğe sokulmasını gerektiren 2254 sayılı Karar çerçevesinde çalıştığını açıklığa kavuşturdu.³ Şüphesiz ki, referandum veya seçim yapmadan önce güvenli bir ortam sağlamak gelmelidir.

Bunun yerine, bu makale, gelecekte yerlerinden edilmiş Suriyeliler tarafından inandırıcı sayılabilecek ve güçlü uluslararası taahhütlerle beraber anlamlı bir siyasi anlaşmanın ardından yapılabilecek bir seçime gidilmeden önce üstesinden gelinmesi gereken engelleri ele almaktadır. Makale ayrıca, özgür ve adil seçimlerin mümkün olabileceğinin düşünülmesi için yerine getirilmesi gereken asgari şartların da ana hatlarını belirtmektedir.

Bu makalede sunulan görüşler; Türkiye, Lübnan ve Avrupa'da bulunan yaklaşık 500 yerlerinden edilmiş Suriyelinin (ÜİYEK) ve mültecinin katıldığı anketin sonuçlarının birleştirilmiş halidir. Önceki SACD raporları, ilerleyen dönemlerde hazırlanacak bir rapor için rejimin elinde bulunan alanlardan toplanan üç aylık ampirik veriler, seçimlere ilişkin mülteciler ve ÜİYEK'in katıldığı bir anket ve yerlerinden edilmiş kişiler topluluğuyla sürekli bağlılıktan da yararlanılmıştır. Makale, ayrıca bazı Suriyeli uzmanların ve Suriyeli olmayan uzmanların, nüfusun kitleler halinde yer değişimi ve insan haklarının sistematik ihlallerinin tam ortasında çatışma sonrası ve değişimsel seçimler hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır.

¹ Suriye Eylem Grubu'nun Nihai Bildirisi, Haziran 2012, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SY_120630_Final%20Communique%20of%20the%20Action%20Group%20for%20Syria.pdf

² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2254 sayılı Karar, December 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2254.pdf

³ BM Suriye Özel Temsilcisi basına açıklama yapıyor, dağıtım tarihi 29 Kasım 2020.

2011 yılında yapılan kitlesel gösterilerin başlangıcından önce ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan yerlerinden edilmiş Suriyelilerin seçimlerin mevcut koşullar altında mümkün ve inandırıcı olduğunu kabul edebilmelerinin önünde üstesinden gelinemez nitelikte birçok engel bulunmaktadır. Bu engellerin arasında, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin seçimlere aday olmasını yasaklayan anayasa hükümleri, bu kişilerden çoğunun oy vermesini engellemeye yönelik yasal ve lojistik engeller ve en önemlisi de insanların tehdit, gözdağı ve istismar olmaksızın seçimlere aday olabileceği yahut oy verebileceği güvenli bir ortamın yokluğu bulunmaktadır. Özellikle, bu makale için yürütülen anket çalışmasına Eylül ve Aralık 2020 arasında katılanların yüzde 97.2'si, seçim sürecinde yerlerinden edilmiş insanlara seçilme ve oy kullanma hakkı verilmedikçe seçimlerin adil ve özgür olarak görülemeyeceğini bildirmiştir.

Makalede, Suriye'de ileride yapılacak seçimlerin uygulanabilirliği dört açıdan ele alınmaktadır:

- Anayasal ve yasal koşullar
- Güvenlik koşulları
- Lojistik ve Mekanizmalar
- Meşruiyet

Bu makale, tüm bu dört faktörün ana hatlarını çizmekte ve Suriyelilerin çoğunluğunun mevcut ortamda yapılacak seçimleri inandırıcı bulmayacağı ve bu şekilde yapılacak seçimlerin ülkedeki çatışmaya kalıcı bir çözüm sunmayacağı sonuçlarına varmaktadır. Aksine, kapsamlı bir siyasi anlaşma yerlerinden edilmiş Suriyelilerin seçme ve seçilme hakkını garanti altına almalıdır. Bu tür bir anlaşma, inandırıcı bir seçim yapılmadan önce Suriyelilerin kendilerince tanımladıkları güvenli ortamı sağlamak için alınacak bir dizi önlemi kapsar.

Anayasal ve Yasal Koşullar

Ülkenin mevcut anayasal ve yasal çerçevesi, yerlerinden edilmiş insanların adil ve özgür seçimler hususunda uluslararası standartları belirleyen Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'yle (ICCPR) garanti altına alınan temel haklarını desteklememektedir.

ICCPR'nin 25. Maddesi şunları belirtir:

Her vatandaş, bu Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkânlara sahiptir:

- (a) Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerine katılma.
- (b) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmeleri güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme.
- (c) Genel eşitlik ilkesine uygun olarak ülkesinde kamu hizmetlerine girme.

Bu gerekliliğe uyulması, gelecekte yapılacak seçimlerin yerlerinden edilmiş Suriyeliler tarafından meşru olarak nitelenmesi için en temel koşulu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, mevcut Suriye Anayasası⁴ ve Seçim Kanunu, rejime adayları onaylama yetkisi vermektedir, böylece yurt dışındaki Suriyeliler, bilhassa da rejim tarafından yerlerinden edilmiş olanlar, devlet başkanlığı için aday olamayacaktır.

⁴ Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Anayasası, 2012,

<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/91436/106031/F-931434246/constitution2.pdf>

Mevcut Suriye Anayasası'nın 84. Maddesinin 5. Fıkrasında devlet başkanlığı adaylarının "aday gösterilmeleri üzerine Suriye Arap Cumhuriyeti'nde en az kesintisiz 10 yıl boyunca ikamet etmiş olmaları" şartı aranmaktadır. Bu fıkra uyarınca, Suriye dışına çıkmalarına cebren neden olunan yaklaşık altı milyon mülteci bu haktan otomatikman mahrum kalmaktadır. 85. Maddesinin 3. Fıkrasında ise, "Başvuru sahibi, Halk Meclisi'nin en az 35 üyesinin desteğini kazanmadıkça adaylık başvurusu kabul edilmez ve Meclis üyeleri birden fazla adayı destekleyemez" hükmü bulunmaktadır.

Tamamen rejimin ve (çoğunluğu garanti edilen) Esad'ın Baas Partisi'nin kontrolü altında olan Suriye Parlamentosunun oluşumu ve rejimin tehditkâr davranışı göz önüne alındığında, rejim karşıtı olarak algılanan bir adayın seçimlere katılması esasen imkânsız hale gelmektedir.

Ek olarak, mevcut Seçim Yasası⁵ kapsamında Suriye dışında tek oy verme seçeneği Suriye elçilikleri aracılığıyla ve rejimin onayladığı kayıt listeleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Seçim Yasası'nın, Ulusal Oy Verme Kaydı sağlamasına rağmen, bazı yerel yetkililer kayıt listelerini kullanmaktadır ancak diğer konumlarda kimlik kartı olan herkes oy kullanabilmektedir, bu da kimin oy kullanabileceği hususunda önemli derecede manipülasyona imkân vermektedir.

Büyükelçilikte oy kullanırken, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin birçoğunda bulunmayan ve fahiş pasaport ücretleri nedeniyle erişemedikleri üzerinde çıkış kaşesi bulunan geçerli bir Suriye pasaportu gerekmektedir, büyükelçiliklere ulaşım sorunu yaşanmakta ya da bu kişiler büyükelçilikteki rejim personelinin hedefi olma korkusu yaşamaktadırlar. Ek olarak, rejim önemli birçok sınır geçiş noktasının kontrolünü kaybettiği sırada rejimin güvenlik güçlerinin zulmü ve/veya rejim tarafından yerleşim alanlarının ve sivil altyapının sürekli bombalanması nedeniyle Suriyelilerin büyük çoğunluğu asıl evlerinden kaçmak zorunda kalmıştır. Tüm bu olaylar nedeniyle Suriyeliler pasaportlarına çıkış kaşesi bastıramadan kaçmak durumunda kaldılar.

Yasal durumun, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin büyükelçiliklerde oy vermesine imkân tanımak için değiştirilmesi, birçok nedenle oldukça zordur. Örneğin, kişisel hukuki düzenlemelere dair büyükelçilik ve konsolosluk personelinin aldığı kararlar, yerlerinden edilmiş kişilerin güvenliği ve siyasi geçmişlerine ve ülkeden nasıl çıktıklarına göre şekillenmektedir.

Bu sorun yerlerinden edilmişken oy verme yaşına gelen ancak henüz seçmen kaydı yapılmamış büyük miktarda Suriyeliyi etkilediği için, dolayısıyla bu kişilerin çoğunun yasal belgesi yoktur ve düzgün bir çözüm bulunabilmesi için daha belirli vakalar göz önüne alınmalıdır.

Seçimlerin mevcut anayasa ve seçim yasaları kapsamında yapılması halinde, yalnızca yukarıda ayrıntısı verilen ICCPR ile korunan hakları inkâr edecek olan mevcut başkan ya da rejimin onayladığı adaylar arasında seçim yapmaktan başka seçenek yoktur.

Vatandaşların siyasi parti veya kuruluş kurma ve siyasi olarak ve kamuda hizmet verme hakkını sağlamak için de başka birkaç önlem alınmalıdır. Bu önlemlere, partilerin ve adayların medyaya ulaşımının kısıtlanmadığı ve görüşlerini ve niteliklerini özgürce sunabildikleri ve tüm Suriyelilerin bunları serbestçe tartışıp eleştirebildiği şiddet ve tehditten uzak, adil bir seçim kampanyası ortamı yaratılması da dâhildir.

⁵ 2014 Genel Seçimlere ilişkin 5 sayılı Yasa,
https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=98926&p_country=SYR&p_count=376

Güvenlik Koşulları

SACD ve Suriye konusunda çalışan diğer kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlar, rejimin elinde bulunan alanlarda yaşayan Suriyelilere karşı çatışma öncesinde başlayıp çatışma sürecinde tırmanan, günümüze kadar “uzlaşma” alanlarında⁶ bile devam eden, hâlihazırda süregelen şiddet ve baskıyı sistematik olarak belgelemiştir⁷. Dara’dan Doğu Guta’ya ve Deyrizor’dan Humus’a, rejim karşıtı düşünceler olmasından şüphelenildiğinde bile keyfi tutuklamalar, cebri kaybolma, insanların istismar, haraç, dayak ve işkenceye maruz bırakılması söz konusu olmuştur, rejim karşıtı olarak görülen alanlarda saldırılar ve askeri kuşatmalar devam etmektedir. Önemli bir Facebook durumu paylaşımı yaptıkları veya mülklerini geri alma hakkını savundukları için insanlar ortadan kaybolmuştur.

Rejimin elinde bulunan alanlarda yaşayan Suriyelilerin çoğunluğu kendilerini güvende hissetmemektedir. 2021 yılının şubat ayında yayınlanması öngörülen, 2020 yılının yaz mevsimi boyunca rejimin elinde bulunan alanlarda yürütülen ve 533 kişinin katıldığı bir ankette, yurt dışından rejimin elinde bulunan alanlara dönen katılımcıların yaklaşık yüzde 67’si (ve çatışmanın başlangıcından beri rejimin elinde bulunan alanlarda kalanların yüzde 51’i) kendilerini güvende hissetmediklerini belirtmiştir.

Rejimin elinde bulunan alanlarda güvende hissetmeyen kişilerin yaklaşık yüzde 65’i, böyle bir algıya sahip olmalarının nedenini rejimin güvenlik politikaları ve güvenlik araçlarının baskılayıcı etkisiyle ilişkilendirmiştir. Anket, katılımcıların yahut akrabalarının yüzde 40’ının şaşırtıcı şekilde Mart ve Haziran 2020 arasında tutuklandığını, bu alıkonmaların yüzde 19’unun teorik olarak rejimin af kanunlarına dâhil olan Suriyelileri etkilerken alıkonan tüm kişilerden yüzde 26’sının “uzlaşma” anlaşmasını imzaladığını da ortaya çıkarmaktadır.

Bu rakamlar, adil ve özgür seçimler yapılmasının önünde devasa bir engel teşkil eden sert güvenlik koşullarına kısa bir bakış sağlamaktadır. Rejim kontrolünde yaşayan Suriyeliler, bu koşullar altında özellikle de muhalif adaylar için özgürce oy kullanamayacaktır.

Güvenlik koşulu, Suriye’nin hâlihazırda üç ana kontrol alanına ayrılmış olmasıyla daha da karmaşık hale gelmiştir: rejimin elinde bulunan alanlar, muhaliflerin kontrolündeki alanlar ve Demokratik Suriye Güçleri’nin kontrolündeki alanlar. Bunların her biri farklı güvenlik ve yönetim durumlarına sahiptir.

Rejimin politikaları nedeniyle ortaya çıkan emniyetsizlik rejim kontrolündeki alanların da ötesine gitmektedir. İdlib ve Kuzey Halep’te 2019-2020 süresince bir yıl devam eden askeri harekât nedeniyle 1.25 milyon sivil yerlerinden olmuş ve yüzlerce kişi ölmüştür, öte yandan rejim tarafından ve diğer taraflarca araba bombaları ve suikastler yoluyla Afrin, Kuzey Halep ve İdlib’de sivillere karşı gerçekleştirilen düşük seviyede ancak ölümcül saldırılar her gün devam etmektedir. Bu koşullar, ülkenin büyük çoğunluğunda seçim veya referandum yapmayı uygulama anlamında imkânsız hale getirmektedir.

⁶ SACD, “Dara’da Uzlaşma Anlaşması: Güvensizlik, Sürekli Baskı ve Kolektif Cezalandırma”, Temmuz 2020, <https://syacd.org/reconciliation-agreement-in-daraa-insecurity-continued-repression-and-collective-punishment/>

⁷ SACD, “İntikam, Baskı ve Korku: Esad’ın Yerlerinden Edilmiş Suriyelilere verdiği Sözlerin Arkasındaki Gerçek”, Ekim 2019, <https://syacd.org/vengeance-repression-and-fear/>

Suriye'ye dönüş için asgari koşullara dair yakın zamanda çıkan SACD raporuna göre⁸, çalışmada kapsamındaki ankete katılan ülke genelinde ve yurt dışında yerlerinden edilmiş 1,100 Suriyelinin yüzde 73'ü güvenli ve onurlu bir dönüş için en önemli koşulun sağlanmasına dair tek umut kaynağının rejiminin mevcut güvenlik araçlarının reform edilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu araçlar, Suriye halkına karşı yapılan istismar ve işlenen suçların büyük çoğunluğundan doğrudan sorumludur. Rejimin güvenlik araçları reforme edilmeden ve yeniden yapılandırılmadan Suriye'de veya yer değiştirilen yerlerde özgür ve adil seçimler düzenlenebileceğine inanmak gülünç olur. Önceki kısımda açıklandığı üzere, Esad'ın elindeki alanlarda (veya yurtdışında rejimin istihbarat servislerinin ulaşabileceği yerlerde) muhalefet yanlısı ya da rejim karşıtı aday için seçim kampanyası yürütmek, halen Suriye'de bulunan adaylar ve aileleri için yüksek düzeyde risk taşımaktadır.

2014 devlet başkanlığı seçimine Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin katılımı hakkında Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü (Uluslararası IDEA) raporu⁹, Esad rejiminin ülkenin sınırlarının ötesine ulaştığını göstermektedir:

Suriyeli mültecilerin oy vermelerinin ana nedenleri, iktidara oy vermedikleri için Suriye rejiminden güçlü bir tepki alma korkusuydu (Haid 2014). *Al Jazeera* şunları bildirdi, 'birçok muhalif aktivist, Suriye büyükelçiliğinden yetkililerin mülteci kamplarını gezip oradaki insanları rejimin kendisine oy vermeyenlerin kaydını tutacağı konusunda tehdit ettiğini iddia etmektedir' (Attassi 2014).

Bir diğer Uluslararası IDEA raporunda¹⁰, Lübnan'daki Suriyelilerin siyasi hayata katılımı incelenmiştir:

Görüşülen ve ankete katılan tüm Suriyeliler kendi memleketlerinde oy kullanma hakları olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, bunlardan yalnızca biri, 2014 yılındaki seçimlerde eski kocası tarafından oy vermeye zorlandığını söyleyen bir kadın, gerçekten oy kullandığını doğrulamıştır: 'Evliydim ve kocam Alevi idi, Başkan Beşşar Esad için oy vermeye zorlandım' (Suriyeli kadın mülteci 2, Trablusgarp, 2017).

Bu raporlardan, SACD'nin kendi raporlarından ve süregelen durum izlemesinden açıkça görüldüğü gibi rejim, yerlerinden edilmiş Suriyelilere gittikleri yerdeki topluluklarında ya da büyükelçiliklerinde ve konsolosluklarında Suriyeliler oy kullanırken gözdağı vermektedir. Oy verme konusundaki ilgilerini ifade eden ve bu makale için yapılan ankete katılan mültecilerin yüzde 82'sinden fazlası, Suriye büyükelçilikleri ve konsolosluklarında oy kullanırken güvende hissetmeyeceklerini belirtmiştir.

Suriye rejiminin büyükelçiliklerini yurt dışındaki Suriyelileri izlemek, korkutmak ve bazı durumlarda muhalif olanlara suikast düzenlemek¹¹ amacıyla kendi istihbarat operasyonları için üs olarak kullandığı düşünülürse, bu bulgu şaşırtıcı değildir. 2020'nin eylül ayında, Suriye Adalet ve Hesap Verebilirlik Merkezi (SJAC), rejime ait istihbarat temsilcilerinin yurt dışındaki Suriyelilerin aktivitelerini sistematik olarak nasıl izlediğini ve her türlü rejim karşıtı eleştiri nedeniyle sık sık muhaliflerin

⁸ SACD, "Biz Suriye'yiz", Temmuz 2020, <https://syacd.org/we-are-syria/>

⁹ Uluslararası IDEA, "Mültecilerin Siyasi Hayata Katılımı: Boşlukları Doldurmak", 2018, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/political-participation-of-refugees-bridging-the-gaps.pdf>

¹⁰ Uluslararası IDEA, "Mültecilerin Siyasi Hayata Katılımı: Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler Vakası", 2018, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/political-participation-of-refugees-the-case-of-syrian-refugees-in-lebanon.pdf>

¹¹ Yvonne Ridley, "Esad, yurt dışında konuşlanan muhalifleri susturmaya çalışıyor mu?" *Middle East Monitor*, 19 Ocak 2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190119-is-assad-trying-to-silence-syrian-dissidents-based-overseas/>

ailelerini nasıl cezalandırdığını kanıtlayan belgeleri¹² açığa çıkarmıştır. Bu belgeler, misafiri oldukları ülkelerin Suriyeli mültecileri rejimin cezalandırmasından koruyamadığını ve bu sürekli baskıyı sağlamak için büyükelçiliklerin önemli bir araç olarak kullanılıyor olduğunu göstermektedir. Memleketlerindeki ve yurt dışındaki Suriyelilerin üzerinde Esad'ın güvenlik araçları tarafından kurulan bu süregelen baskı, rejimin seçim süreçlerini adil ve meşru anlamda organize etmeye yahut yönetmeye kadir olmadığını ve bunun için yetersiz kaldığını göstermektedir.

Lojistik ve Oy Verme Mekanizmaları

Modern tarihte eşi benzeri görülmemiş bir cebren yerlerinden edilme düzeyi ile, Suriye'nin 2011 yılındaki nüfusunun yarısından fazlası şimdi ya ülke içinde yerlerinden edilmiş ya da ülke dışına çıkartılmıştır. Suriye'de gelecekte seçim yapılabilmesi için; uygun tüm seçmenlerin katılımını garanti eden ve çatışma nedeniyle ortaya çıkan özel durumları ele alan ısmarlama, güçlü ve kapsamlı bir ayarlama yapılması gerekmektedir.

Suriye'deki çatışma yakında bitecek gibi değil ve seçim yapılabilmesi için Cenevre Bildirisi ve 2254 sayılı Karar'da belirtilen ön şartlar henüz yerine getirilmemiş ve tartışılmamıştır. Yerlerinden edilmiş kişilerin (ÜİYEK) ve mültecilerin yakın zamandaki oy kullanmalarına, örneğin 2004 yılında Afganistan'daki başkanlık seçimleri,¹³ 2005 yılında Irak genel seçimleri,¹⁴ ve 1996 yılında Bosna-Hersek'in ilk Dayton sonrası seçime¹⁵ bakıldığında, oy vermeyi kolaylaştırmak için bir dizi mekanizmanın devreye sokulması gerektiğini göstermektedir. Mesela, oy verme hakkına sahip yerlerinden edilmiş Suriyelilerin uzaktan seçmen kütüğüne kaydolabilmeleri ve oy verebilmelerine izin verilmelidir.

Tüm bu senaryolarda yerlerinden edilmelerin bağlamları ve ölçekleri önemli ölçüde farklı olsa da, bazı önemli dersler aynı kalmıştır. Örneğin, Bosna savaşına son veren Dayton Barış Anlaşması, tüm tarafların "özellikle siyasi anlamda tarafsız bir ortamda özgür ve adil seçimlerin organizasyonu için şartların var olmasını sağlamayı, korku ve tehdit olmaksızın gizli oylama hakkını koruyup güçlendirmeyi, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünü sağlamayı, (siyasi partiler dâhil) dernek kurma hakkına izin vermeyi ve desteklemeyi ve serbest dolaşım özgürlüğü sağlamayı" taahhüt ettiği seçimler konusuna adanmış bir ek içerdi. Bu taahhütlerin yerine getirilmesini gözetmek için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün (OSCE) denetiminde bağımsız bir seçim komisyonu oluşturulmuştu. En önemlisi komisyon, yerlerinden edilmiş kişilerin kayıt edilmesi ve oylama belgelerini teslim alması gereken yani insanların yerlerinden edildikleri alanlardaki eksik oyları sunmuştu.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM), yerlerinden edilmiş kişilerin Bosna, Irak ve Afganistan'da oy kullanabilmelerine imkân tanımak için OSCE yahut uygulamada denetleyici role sahip olan Birleşmiş Milletler ile ortaklık kurarak lojistik ve teknik destek verilmesinde önemli bir rol oynadı. IOM saha ofisleri, Afganistan'da şahsen oy kullanmayı kolaylaştırdı ve oylarını gönderebilmeleri için Bosnalılar

¹² Suriye Adalet ve Hesap Verebilirlik Merkezi, "Gözetimin Gölgeleleri: Hükümet Belgeleri, Suriye Büyükelçiliklerinin Yurtdışındaki Suriyelileri Gözetlediğini Onaylıyor", Eylül 2020, <https://syriaaccountability.org/updates/2020/09/24/the-shadows-of-surveillance-government-documents-confirm-syrian-embassies-monitored-syrians-abroad/>

¹³ Uluslararası IDEA, "Yurtdışından Oy Vermek, IDEA El Kitabı", 2007,

<https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voting-from-abroad-the-international-idea-handbook.pdf>

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Lauren Prather ve Erik S. Herron, "Yerlerinden edilmiş seçmenlere oy hakkı vermek: Bosna-Hersek'ten Dersler", *Election Law Journal (Seçim Yasası Dergisi)*, 6/4, 2007, <https://pdfs.semanticscholar.org/b66f/6d9cb487e73b7a279a19dfbf8c32f08a8d11.pdf>

için toplama noktaları kurdu. Benzer bir mekanizma ve bağımsız uygulama organı gelecek Suriye seçimi için de gerekli olacaktır.

Suriyeli mültecilerin, büyükelçilikler haricinde ülke dışında oy kullanmasına izin vermeyen ülkelerden özel düzenlemelerle oy kullanmalarına izin vermek için ikili protokoller ve mutabakat zabitlerinin da imzalanması gerekecektir; zira Afgan mültecilerin Pakistan ve İran'dan oy kullanmasına izin vermek için bunlar gerekmişti. Kayıt için kullanılacak kimlik formu gibi mültecilerin karşılaştığı diğer sorunların da çözülmesi gerekecektir. Mesela Lübnan'da, yüz binlerce Suriyeli mülteci BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) yahut devlete kayıtlı değildir ve kayıt olmaları yasal olarak önlenmiştir (ya da öyle hissetmektedirler). Birçok mülteci, kimlik belgesi taşımamaktadır ve belgelere erişebilme seviyeleri misafiri oldukları ülkelere göre çarpıcı oranda değişmektedir.

ÜİYEK'nin durumu, rejimin kontrol ettiği alanların hem içinde hem de dışında, nerelerde oy kullanmaya uygun oldukları (asıl ikamet yeri veya mevcut konum), yerlerinden edilmişken oy kullanmaya uygun hale gelenlerin kayıtları ve yerlerinden edildiklerinde kaldıkları kamplarda oy kullanma altyapısının olmaması gibi bir dizi çözülmemiş sorun ile daha da karmaşık hale gelmektedir.

Bu engellerin aşılması, kayıttan uygulamaya kadar tüm süreci yürütmek için güvenilir, meşru, uluslararası alanda önderlik edilen ve denetlenen bir seçim yönetimi organı oluşturulmasını gerektirmektedir.

Süreç ve altyapı önce kararlaştırılmalı ve işlevsel hale getirilmelidir. Bir önceki BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan De Mistura'nın 2017'de belirttiği gibi, seçimlere hazırlanmak en az üç yıl alacaktır. O zamandan beri hiçbir iş yapılmadı. Dolayısıyla, lojistik olarak uygulanabilecek tüm geçici çözümlerle bile, tüm Suriyelilerin özgürce oy verme haklarını garanti eden sağlam ve kapsamlı bir siyasi anlaşma olmadan yurtdışındaki ve ülke içinde yerlerinden edilmiş tüm Suriyelilerin oy vermelerini müsait, özgür ve şeffaf hale getirmek sadece imkânsız olmayacak, aynı zamanda yürürlüğe girmesi de zaman alacaktır.

Halk Meşruiyeti ve Siyasal Muşruiyet

Suriye'deki seçim tartışmalarında dikkate alınması gereken en önemli unsur, seçimlerin halk meşruiyeti ve siyasal meşruiyetidir. Suriyelilerin büyük çoğunluğu, bilhassa yerlerinden edilmiş olanlar, mevcut güvenlik ve siyasi ortamda yapılan hiçbir seçimi meşru olarak algılamayacaktır.

Gelecekteki seçimlerin karşı karşıya olduğu bir diğer zorluk, ülkenin siyasi kültürü ve Suriyelilerin mevcut rejim altında seçimleri tarihsel olarak algılama şekilleridir, bu da katılım düzeyini önemli ölçüde etkileyebilir.

SACD'nin seçimlerle ilgili yürüttüğü ankete göre, katılımcıların yüzde 53.5'i yerlerinden edilmeden önce geçmişte oy kullandıklarını çünkü "yapmak zorunda kaldıkları ya da yapmaya zorlandıklarını" belirtirken, sadece yüzde 4.8'i "tam mahkûmiyet" dışında oy vermiştir. Büyük çoğunluk (tüm katılımcıların yüzde 84.8'i) ise, 2011'den önce rejim tarafından yapılan tüm seçimlerin "hileli" olduğuna inandıklarını belirtmiştir.

Bu çalışma için yürütülen ankete katılan yerlerinden edilmiş tüm Suriyelilerin çoğunluğu, zorla yapmaları istenmedikçe yerlerinden edildikleri tarihten bu yana herhangi bir yerel, meclis veya başkanlık seçimine katılmadıklarını iddia etmiştir. Çeşitli engeller sebebiyle birçok kişi istese bile oy kullanamasa da, buradaki asıl sebep güven eksikliğidir.

Yerlerinden edilmiş Suriyeliler, mevcut rejimin gelecekteki seçimlerin yapılmasına müdahil olabileceği fikrine açıkça şüpheyle yaklaşmaktadır. Katılımcıların yalnızca yüzde 1.8'i mevcut koşullarda seçim yapılması konusunda Suriye hükümetine güvenmiştir. Buna karşılık, yüzde 42.4'ü bir Suriye hükümetinin seçimleri yalnızca “siyasi bir çözümden” sonra ve yüzde 41.4'ü yalnızca tam bir “siyasi geçişten” sonra yürütmesine güvenilebileceğine inanmaktadır. Bu makale için ankete katılanların çoğu, gelecekteki seçimlerin merkezi hükümet yerine uluslararası gözetim altındaki yerel seçim organları tarafından yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Siyasi bir anlaşmanın ardından seçimleri düzenlemekle görevlendirilecek müstakbel bağımsız seçim komisyonu bu bulguyu dikkate almalıdır.

Seçim süreci ve sonucu konusunda güven oluşturmak için yapılması gereken en önemli üç değişikliğin ne olduğu sorulduğunda, katılımcılar şu cevabı vermiştir:

- 1- Güvenlik koşullarında temel değişiklikler
- 2- Uluslararası denetim altında olacak şekilde, seçimlerin uygulanmasında başrolün yerel seçim organlarına verilmesi
- 3- Anayasal ve yasal değişiklikler

Bu anketin bulguları diğer SADC raporları ve sahada toplanan verilerle birleştirildiğinde, Suriyelilerin gelecekteki seçimler hakkında yüksek düzeyde şüphecilik (ve güven eksikliği) taşıdığını göstermektedir. Gelecekteki seçimlerin meşru olarak algılanmasını sağlamak için temel endişelerinin ve korkularının üzerine eğilimesi gerekmektedir.

Seçimlerin herhangi bir somut sosyal değişiklik üretmesi bekleniyorsa, seçimleri yalnızca rejimin iktidarını meşrulaştırmaya hizmet eden bir komedi haline getiren Suriye rejiminin onlarca yıllık diktatörlük yönetiminden kaynaklanan güven eksikliği, aşılması gereken en önemli engeldir. Siyasi bir anlaşmaya varıldıktan sonra seçim sürecini tasarlamaya dâhil olan tüm bireyler, sürecin bütünlüğünü korumak ve yerlerinden edilmiş Suriyelilere oylarının önemli olduğu konusunda güven aşlamak için gerekli tüm adımların atılmasını sağlamak için bu duyguların farkında olmalıdır.

Suriyeli tutuklular genellikle göz ardı edilmekteler ancak son 10 yıldır hakları ve özgürlükleri her gün ihlal edilmektedir. Hâlihazırda, rejime karşı çıktığı için en az 130.000 Suriyeli gözaltına alınmış durumdadır ve çok daha fazlası zorla ortadan yok edilmiştir. Nitekim, ankete katılan 1.000 kişinin yüzde 82'si, tutukluların koşulsuz salıverilmesinin ve zorla ortadan yok edilen kişilerin akıbetinin açığa çıkarılmasının, geri dönüşleri için temel koşullar olduğunu iddia etmiştir.¹⁶ Seçimlerin, anketimizde açıkça belirtildiği gibi, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin büyük çoğunluğunun sürece derinden güvensizlik duymasına neden olan en önemli hak ihlalleri ele alınmadan ve tutukluların ve yerlerinden edilmiş kişilerin durumuna değinilmeden yürütülmesi halinde, Suriyeliler gelecekteki oyları meşru kabul etmeyecektir.

Uluslararası toplum, çatışmanın temel nedenlerini ele almadan Suriye'de gelecekte yapılacak seçimlerin desteklenmesinde bir rol oynarsa, bu durum, mevcut rejimin başkanını meşrulaştırma ve Suriyelileri devredilemez haklarından mahrum bırakma girişimi olarak algılanacaktır.

¹⁶ SACD, “Biz Suriye'yiz”, Temmuz 2020, <https://syacd.org/we-are-syria/>

Sonuçlar

- Çeşitli güvenliğe ilişkin, yasal, anayasal ve lojistik engeller ve zorluklar, Suriye'de özgür ve adil seçimlerin yapılmasını engelleyecektir. Bu tür engellerin temel nedenlerinin ele alınması, ancak Suriye halkının istekleri doğrultusunda ve halkın endişeleri ve seçimler hakkındaki tarihi görüşleri göz önüne alınarak uluslararası taahhütler ve izleme mekanizmalarıyla kapsamlı ve sürdürülebilir bir siyasi çözümün parçası olarak güvenli bir ortamın hayata geçirilmesiyle başarılabilir.
 - Suriye rejimine, özgür ve adil seçimlere izin vereceği konusunda güvenilemez. Suriye halkı tarafından meşru kabul edilebilmesi için, kayıttan sayım aşamasına kadar seçimler uluslararası alanda gerçekleştirilmeli ve denetlenmelidir.
 - Yerlerinden edilmiş Suriyeliler arasında yapılan anketler ve kamuoyu yoklamaları ve yerlerinden edilmiş topluluklara doğrudan erişim sonucunda, Suriyelilerin Beşşar Esad'ın veya Suriye'de savaş suçları veya insanlığa karşı suç işleyen herhangi bir rejim figürünün katılımına izin veren herhangi bir başkanlık seçimine ilişkin olumsuz görüşlere sahip oldukları doğrulanmıştır. Bu tür isimlerin seçime katılımı, bu tür seçimlerin ve onu destekleyen partilerin güvenilirliğini tehlikeye atacaktır.
 - Seçim sürecinde insanlara güven duygusu aşılacak için, seçimlerin uluslararası garantörleri ve denetçileri, yerlerinden edilmiş Suriyelilere güvenlik koşullarında ve siyasi koşullarda gerçekten ciddi değişiklikler olduğunu göstermelidir. Genel güvenlik durumu ve seçimlerin kendisine yönelik güçlü uluslararası taahhütler ve denetim sunmaları gerekmektedir.
 - Suriyeliler, güvenli bir ortam sağlanmadan önce uluslararası toplum tarafından, yani BM veya diğer uluslararası aktörler aracılığıyla, seçim yapılmasını zorla kabul ettirme girişimlerini mevcut rejimin başkanını meşrulaştırmak için bir hamle olarak görecektir.
 - *Geçici* tedbirlerin, Suriye'de adil ve özgür seçimlerin önündeki pratik ve meşruiyet engellerini aşması mümkün değildir. Bu engellerin aşılabilmesi için uluslararası destek ve Suriyelilerin meşru olarak algıladıkları kapsamlı bir çerçeve gerekmektedir. Böyle bir çerçeve, ancak yerlerinden edilmiş olanlar dâhil tüm Suriyeliler için güvenli bir ortamı garanti eden kapsamlı ve sürdürülebilir bir siyasi çözümün parçası olarak uygulanabilir. Bu tür bir güvenli ortam; temel güvenlik reformlarını, anayasal reformları ve Seçim Yasası reformlarını içermelidir.

Tavsiyeler

- Suriye'de inandırıcı ve meşru seçimlerin yapılmasına yönelik uluslararası çabalar, öncelikle Cenevre Bildirisi ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı Kararı ve Suriye halkının istekleri doğrultusunda siyasi bir çözüme ulaşmaya odaklanmalıdır. Bu tür bir çözüm, özgür ve adil seçimlerle ilgili olarak, bu belgede ayrıntıları verilenler dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla inandırıcı seçimler yapılmadan önce yapılması gereken değişiklikleri ayrıntılı olarak anlatmalıdır.
- Siyasi anlaşma, ICCPR ve Avrupa İnsan Haklarını Koruma Sözleşmesi de dâhil olmak üzere, seçimlerin özgür, adil ve demokratik olup olmadığını değerlendirmeye yönelik temel ölçütleri şart koşan uluslararası insan hakları belgelerini içerisinde barındırmalıdır.
- Siyasi anlaşma, gizli ve korkusuzca yahut gözdağı verilmeden oy kullanma hakkını; ifade ve medya özgürlüğünü; dolaşım özgürlüğünü; dernek kurma özgürlüğünü ve seçim gününe gelene kadar siyasi açıdan tarafsız bir ortam yaratılmasını sağlamalıdır. Bu son gereklilik, imzalayan taraflar bakımından bir güvenlik ortamı yaratmaları, insan hakları hükümlerine uymaları ve güvenli, tarafsız ve sakin bir ortam yaratmaları açısından bağlayıcı olacaktır.
- Güvenli bir ortam sağlandıktan sonra, tüm seçim sürecini gerçekleştirip denetlemesi için uluslararası toplumun sıkı denetimi altında olacak bağımsız bir seçim organı kurulmalıdır. Seçim organı, seçimlerin yapılabilmesi için bilhassa güvenliğin sağlandığını ve siyasi, dini veya diğer aidiyetlerine bakılmaksızın tüm Suriyelilerin oy kullanma (ve aday olma) hakkı ile ilgili olarak şartların mevcut olduğunu tasdik etmelidir.
- Seçim organı, seçim işlemlerinin yürütülmesi için kapsamlı ve ayrıntılı gereklilikleri ilan etmeli, seçim kampanyası kurallarını belirlemeli, yerlerinden edilmiş Suriyeliler dâhil seçmenleri kaydetmeli, medya ve hükümetlerin uyacağı davranış kurallarını tasarlamalı ve oy verme günü geldiğinde olayları, sayım prosedürlerini ve nihai sonuçların duyurulması ve onaylanmasını denetlemelidir.
- Yerlerinden edilmiş Suriyelilerin özgür ve adil seçimlere katılmalarına izin verilmeli ve aşağıdakiler dâhil olmak üzere, bir dizi önlemin alınması sağlanmalıdır: tüm yetişkin vatandaşlar için genel ve eşit oy hakkı; gizli oylama ve dürüst ve kamuya açık sayım ve raporlama prosedürleri; vatandaşların siyasi hayata katılma veya kamuda görev alma hakkına saygı gösterilmesi; özgürce siyasi parti veya kuruluş kurma hakkına saygı ve aynı zamanda seçimlerde eşit şartlarda rekabet etmek için yasal taahhütlere saygı gösterilmesi; idari eylemlerin, şiddetin ve tehditlerin partiler veya adayların görüşlerini ve niteliklerini özgürce sunmalarını engellemediği, vatandaşları bunları öğrenmekten ve tartışmaktan caydırmadığı veya seçmenlerin oylarını cezalandırılma korkusu olmadan vermelerini engellemediği adil ve özgür bir seçim kampanyası ortamı; hiçbir siyasi katılımcı için ayrımcı olmayan bir zeminde medyaya engelsiz erişim ve seçim sürecinin uluslararası gözlemcileri için ücretsiz erişim.

